

Драган О.В.

д.ю.н., доцент,

проректор з наукової роботи,

Університет державної фіскальної служби України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 17 Конституції України оборона України захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності [1].

Проблемні аспекти протидії військовим злочинам в Україні останнім часом все більше стають предметом дискусій у наукових колах і такі дискусії набувають практичного змісту. Відповідно до ст. 401 Кримінального Кодексу України (далі – КК України) військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені розділом XIX КК України кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2].

У правовій доктрині питанням кримінально-правової протидії військовим кримінальним правопорушенням були присвячені роботи таких науковців: Г. Андрусіва, В. Білоконєва, П. Богущького, В. Бондаєвського, В. Бугаєва, С. Дячука, М. Карпенка, І. Климова, А. Маркевича, М. Мельника, П. Михай-

ленка, В. Навроцького, В. Терентьєва, М. Хавронюка та інших.

Метою дослідження є вивчення та аналіз статистичних даних щодо кількості вчинених в Україні військових кримінальних злочинів, розмежування понять «військовий» та «воєнний» злочини, встановлення наявних проблем та вироблення пропозицій щодо їх ефективного вирішення.

Виклад основного матеріалу. Протягом свого існування людство завжди використовувало війну як дієвий, однак безжальний спосіб вирішення конфліктів або задоволення своїх політичних, економічних потреб. У світовій історії людства було спричинено більше ніж 15 тисяч війн, які забрали мільярди людських життів. Але і досі у даній сфері ще залишаються деякі поняття та конструкції, що потребують чіткої конкретизації та висвітлення. таким питанням в тому числі виступають поняття «воєнний» та «військовий» злочин, а саме їх розмежування між собою. Аналіз публікацій на тему військових злочинів показав, що іноді їх автори замість «військових» зазначають «воєнні». Чим же відрізняються вказані поняття? Не дивлячись на деяку лінгвістичну співзвучність двох слів «воєнний злочин» та «військовий злочин», у юридичній площині вони мають зовсім інші значення. Саме поняття «Воєнний злочин» є поняттям суто сфери міжнародного права (міжнародного гуманітарного права) і відповідно має більш глобальний та всеохоплюючий масштаб, тобто воно не стосується конкретної країни чи групи країн, а стосується інтересів всього світу [3, с. 1].

Першим Міжнародним нормативно-правовим актом у цій сфері виступила прийнята перша Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях», яка була підписана у 1864 році представниками 16 європейських країн. Саме вона дала поштовх для розвитку всього міжнародного гуманітарного права та регламентації правил ведення бойових дій і відповідно до закріплення понять «Закони війни» та «Воєнні злочини». Друга світова війна внесла свої корективи і в систему міжнародного права, стало зрозуміло, що потрібно не тільки встановити перелік заборонених дій (які підпадають під поняття «Воєнний злочин» та «Злочини проти миру»), але і закріпити механізми притягнення винних до міжнародно-кримінальної відповідальності [3, с. 2].

Саме поняття «воєнний злочин» з'явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [4, с. 2].

Для кожної країни поняття «військовий злочин» регламентовано виключно національним кримінальним законодавством, тому що воно не має міжнародного аспекту. За своїм значенням воно має суто внутрішньодержавний сенс, тобто це неправомірні дії проти прийнятого (встановленого) в державі порядку несення військової служби та всіх інших дотичних із цим понять у конкретній країні.

У деяких країнах світу військове кримінальне право має деяку самостійність і свої джерела, які відокремлені від загальних нормативно-кримінальних джерел права, і «Військові злочини» будуть передбачені саме в них. Так, у США склади «Військових злочинів» передбачені у «Єдиному кодексі військової юстиції» (який діє ще з 1951 року), в Англії – в «Акті про армію», в Німеччині – у Законі «Про військові злочини», в дореволюційній Росії – Військовий статут про покарання, в колишньому СРСР – Закон про кримінальну відповідальність за військові злочини [4].

В Україні всі склади військових злочинів прямо передбачені в єдиній формі (джерелі) національного кримінального права – КК України, а саме в ХІХ Розділі, що має назву «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (Військові кримінальні правопорушення)».

Інститут військових злочинів має свої певні межі, які окреслені у тридцяти чотирьох кримінально-правових нормах відповідних статей (з 401 по 435) КК України [2]. Це дає можливість досить чітко відрізнити її від інших систем (інститутів) Особливої частини КК України – злочинів проти життя та здоров'я особи, власності, правосуддя тощо.

Протягом 2014–2018 років кількість засуджених за військові злочини становить близько 3,6% від загального числа засуджених в Україні за цей період. Відповідну статистику надав голова Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду С. Кравченко під час круглого столу, організованого ОБСЄ. Він, зокрема, зазначив, що в 2018 року кількість засуджених в Україні (за вироками, що набули чинності) склала 73 659 осіб, тоді як засуджених за вчинення злочинів проти встановленого порядку несення служби (військові злочини) – 2 665. Найбільшу кількість засуджених у 2018 році притягнуто до відповідальності за ст. 407 КК України (самовільне залишення військової частини або місця служби) – 2 267 осіб, за ст. 408 КК (дезертирство) – 224, за ст. 425 КК (недбале ставлення до військової служби) – 22 [5].

Наведемо приклад: за публічного обвинувачення Чернігівської спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері Центрального регіону засуджено військовослужбовця військової служби за контрактом.

Встановлено, що солдат однієї з військових частин Збройних Сил України, яка дислокована у Чернігівській області, ухилився від проходження військової служби у період з 13.02.2020 по 22.11.2020, проводячи час на власний розсуд. При цьому обвинувачений вчинив вищевказані протиправні дії повторно, в період дії щодо нього іспитового строку, оскільки вже був засуджений за ухилення від військової служби у 2018 році. 02.04.2021 Чернігівський районний суд Чернігівської області повністю підтримав позицію публічного обвинувача. Врахувавши повторність вчинення умисних злочинів, а також відверте ігнорування з боку обвинуваченого вимог Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», за вчинення злочину, передбаченого ст. 407 ч. 4 КК України – самовільне залишення військової частини або місця служби, суд призначив обвинуваченому покарання у виді 3 років 1 місяця реального позбавлення волі [6].

Відмінність дезертирства (ст. 408 КК України) від самовільного залишення частини або місця служби (ст. 407 КК України) насамперед полягає в меті вчинення злочину: в разі дезертирства військовослужбовець має намір ухилитися від військової служби не протягом певного періоду часу (місяця, двох місяців тощо, тобто не тимчасово), а ухилитися від військової служби взагалі, назавжди. Наведемо приклад: у касаційній скарзі у справі № 274/2299/15-к захисник посилався на відсутність у діях обвинуваченої особи складу дезертирства, оскільки на момент проходження ним військової служби (за мобілізацією) Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу» не було окремо визначено такого виду військової служби, як військова служба за призовом під час мобілізації. Проте Верховний Суд, постановляючи рішення від 31.05.2018 у даній справі, звернув увагу, що відповідно до «статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» в редакції, що діяла станом на 29.03.2014, було передбачено, що порядок проходження грома-

дянами України військової служби, їхні права та обов'язки визначаються цим Законом, відповідними положеннями про проходження військової служби громадянами України, які затверджуються Президентом України, іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до Указу Президента України «Про часткову мобілізацію», затвердженого Законом № 1126-VII від 17.03.2014, у зв'язку з різким ускладненням внутрішньополітичної обстановки, втручанням Російської Федерації у внутрішні справи України, зростанням соціальної напруги в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі та відповідно до пунктів 1, 17, 20 ч.1 ст.ст. 106, 112 Конституції України було постановлено оголосити та провести часткову мобілізацію на територіях міста Києва та 24 областей, зокрема й Житомирської області. Пунктом 5 вказаного Указу було вказано провести призов військовозобов'язаних, зокрема резервістів, до яких належав ОСОБА_1, для забезпечення потреб Збройних Сил України, Національної гвардії України в обсягах, визначених мобілізаційними планами з урахуванням резерву». Інші доводи касаційної скарги (щодо надання матеріальної допомоги військовій частині під час дезертирства) теж були визнані необґрунтованими, а скарга – залишена без задоволення [7].

Згідно з інформацією, розміщеною на офіційному сайті Державного бюро розслідування України, лівова частина кримінальних проваджень, розслідуваних Бюро, припадає на військові злочини. Ця категорія злочинів включає в себе значну кількість статей Кримінального кодексу України – від самовільного залишення військової служби до недбалого ставлення до військової служби, наслідки якого можуть бути найрізноманітніші. Показником роботи слідчих перш за все є кількість завершених кримінальних проваджень із направленням обвинувального акту до суду [8]. Зокрема, протягом 2020 початку 2021 років слідчі ДБР скерували до суду обвинувальних актів щодо понад 250 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні

порядку підлеглості (28 проваджень), знищенні, пошкодженні або втраті військового майна (72 провадження), заволодінні зброєю та боєприпасами (4 провадження), недбалому ставленні до служби (30 проваджень) та через інші злочини.

Істотною особливістю норм, які включені у розділ XIX Особливої частини КК України, є широка диференціація умов і меж відповідальності за військові кримінальні правопорушення залежно від часу та обстановки їх вчинення. Наприклад, посилюється відповідальність та застосовуються більш суворі міри покарання за вчинення в умовах особливого періоду тощо. Це обумовлено підвищенням їх суспільної небезпечності у складних умовах, коли необхідні максимальна чіткість, стійкість, висока дисципліна всіх військовослужбовців.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12.02.2015 № 194-VIII [9] до складу військових злочинів було додано окрему частину із кваліфікуючою ознакою: вчинення діяння «в умовах особливого періоду», чим була посилена відповідальність суб'єктів вчинення військових злочинів (для прикладу, ст. 402 було доповнено ч. 3 – непокоря, вчинена в умовах особливого періоду; ст. 403 ч. 2 – невиконання наказу, вчинене в умовах особливого періоду тощо).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [10].

Верховний Суд повідомляє, що особливий період діє в Україні з 17.03.2014, після оприлюднення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілі-

зацію» [11]. Президент України рішення про переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу не приймав. Отже, Верховний Суд дотримується правової позиції, згідно з якою особливий період в Україні діє [12].

Верховний Суд однозначно сформулював правову позицію в Постанові від 25.04.2018 у справі № 205/1993/17-ц (касаційне провадження № 61-1664св17). Окрім наведеної справи, таку саму правову позицію викладено і в інших постановках Верховного Суду, зокрема від 14.02.2018 у справі № 131/1449/16-ц (касаційне провадження № 61-4157св18); від 14.02.2018 у справі № 727/2187/16-ц (касаційне провадження № 61-3951св18); від 20.02.2018 у справі № 640/4439/16-ц (касаційне провадження № 61-4304св18) (Постанова № 61-4304зпв18, 640/4439/16-ц); від 21.02.2018 у справі № 211/1546/16-ц (касаційне провадження № 61-4255св18)» [13].

Навіть якщо військовослужбовець вчинив кримінальне правопорушення під час дії особливого періоду, але до набрання чинності відповідних змін до КК України, він нестиме відповідальність за загальним правилом частини першої відповідної статті, якщо в діянні немає інших кваліфікуючих ознак. Наведемо приклад: Донецьким апеляційним судом 06.12.2018 в справі № 221/6982/17 було враховано вчинення злочину в умовах особливого періоду як кваліфікуючу ознаку (злочин було вчинено у 2018 році). За самовільне залишення військової частини військовослужбовця було притягнуто до відповідальності за ч. 3 статті 407 КК України. Прокурор подав апеляцію, в якій просив скасувати вирок суду першої інстанції у зв'язку з неправильним застосуванням КК України, адже в період вчинення злочину діяв особливий період, а тому дії військовослужбовця потрібно кваліфікувати за ч. 4 ст. 407 КК України. Вирок суду першої інстанції в частині призначеного покарання за ч. 3 ст. 407 КК України було скасовано, військовослужбовця визнано винним у злочині, передбаченому ч. 4 ст. 407 КК України [14].

Важливою є справа № 233/514/16-к [15], яка розглядалася Верховним Судом 05.02.2019 і стосувалася добровольців батальйону «Айдар», звинувачених у розбої та посяганні на життя співробітника правоохоронних органів [15]. У зоні проведення антитерористичної операції добровольці затримали особу без документів, які посвідчують особу, зі зброєю. Затриманий виявився співробітником МВС. Згідно з вироком суду першої інстанції військовослужбовці були визнані винними в тому, що незаконно позбавили волі особу та заволоділи його транспортним засобом. У касаційній скарзі особи зазначали, що діяли відповідно до повноважень, визначених Законом України «Про боротьбу з тероризмом».

Верховний Суд, ухвалюючи остаточне рішення, вказав, що юридична оцінка всіх описаних у вирокі діянь, за які було засуджено осіб, здійснена з огляду на загальний суб'єкт вчинення злочину, а не спеціальний, відповідно до Розділу XIX КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», суб'єктом яких є військовослужбовці Збройних Сил України. Справу було направлено на новий розгляд. Суд частково задовольнив касаційні скарги і скасував вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 07.12.2017 та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 14.05.2018 і призначив новий розгляд у суді першої інстанції [16].

Важливим у даній сфері є те, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб» № 1952–VIII від 16.03.2017 Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено новою Главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення» [17]. Це не означає, що лише за відсутності в КК України відповідної диспозиції кримінального правопорушення діяння військовослужбовця кваліфікуватиметься як адміністративне. Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення

надають приводи та підстави для більш прискіпливого аналізу складу злочину та адміністративного правопорушення з урахуванням фактичних обставин (конкретних особливостей) справи. Із моменту набрання чинності цим нормативним актом потрібно аналізувати наявність/ступінь суспільної небезпеки правопорушення й аналізувати диспозицію норми на предмет її належності не до кримінального, а до адміністративного військового правопорушення. Адже межа між цими видами порушень тонка [13, с. 41].

Аналіз проблем та вироблення ефективних шляхів їх вирішення не полишають представники науки та практики. Так, у грудні 2020 року підґрунтям для роздумів і продукування ідей, відповідних рішень стала статистика військової злочинності останніх років, яка свідчить про те, що якщо у 2013 році за вчинення військових злочинів засуджено 287 осіб, то за 2019 рік – 2 560 осіб [18]. Заявлено, що нагальними є питання внесення змін до кримінального законодавства, а також до законодавства про адміністративні правопорушення, де на сьогодні чимало складів правопорушень декриміналізовані, адміністративні стягнення стосовно правопорушників у погонах не досягають свого призначення, а головне – не забезпечують профілактичного спрямування, попередження правопорушень у військових колективах.

Крім того, іншим актуальним питанням, яке безпосередньо має відношення до протидії військовим кримінальним правопорушенням, є відсутність системи військової юстиції, зруйнованої рішеннями щодо реформування військової прокуратури та військових судів. Так, Військова прокуратура України була структурним підрозділом Генеральної прокуратури України (існувала в Україні з 1991 по 2012 року та з 2014 по 2020 року). Відповідно до Закону України від 19.09.2019 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» (п. 21) «... із дня набрання чинності цим Законом: 1) військові прокуратури,

прокурори та слідчі військових прокуратур припиняють виконувати свої повноваження у порядку та строки, визначені Генеральним прокурором. До прийняття рішення про припинення повноважень військових прокуратур матеріально-побутове та інше забезпечення військових прокуратур здійснюється у порядку, встановленому Міністерством оборони України та Генеральною прокуратурою України». Таким чином, на стадії реформування Офісу Генпрокурора у 2019 році Головна військова прокуратура було ліквідовано і, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» утворено спеціалізовану прокуратуру на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора [19].

Висновки. Отже, ефективне забезпечення державної безпеки, захисту державного кордону України нівелюється через складну ситуацію з військовими кримінальними правопорушеннями. Військова служба є почесним обов'язком громадянина України. На

військовослужбовців покладається неухильне дотримання вимог законів і підзаконних актів, військової присяги, наказів командирів (начальників). Усе це зумовлює специфіку суспільних відносин у сфері несення військової служби, а також особливості та суспільну небезпечність їх порушень, зокрема й кримінальних правопорушень. Військові кримінальні правопорушення є складною системою протиправних дій. Забезпечення стану воєнної безпеки є стратегічним напрямом Української держави. Актуальним питанням, яке безпосередньо стосується протидії військовим кримінальним правопорушенням, є відсутність системи військової юстиції, зруйнованої рішеннями щодо реформування військової прокуратури та військових судів, а також відсутність конкретних кроків щодо створення Військової поліції. Нагальним також є питання внесення змін до кримінального законодавства, а також до законодавства про адміністративні правопорушення.

Анотація

У статті здійснено аналіз доктринальних та нормативного підходів до поняття «кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби».

Акцентовано увагу на постановах Верховного Суду, що містять окремі аспекти кримінального законодавства щодо даного виду правопорушень. Вказано на статті з 401 по 435 Кримінального кодексу України та розтлумачено окремі положення з них як такі, що встановлюють відповідальність за військові кримінальні правопорушення.

Визначено загальні та спеціальні ознаки, властиві поняттю військового кримінального правопорушення. Зосереджено увагу на суб'єкті військових кримінальних правопорушень. Досліджено кваліфікуючу ознаку складу військових кримінальних правопорушень – «в умовах особливого періоду». Проаналізовано судову практику, що містить оцінку суб'єкта військового кримінального правопорушення, а також умов особливого періоду.

Вказано особливості вживання у правовій літературі такої термінології, як «військовий злочин» та «воєнний злочин». Досліджено ретроспективу їх становлення. Наведено відмінності національного та міжнародного правового регулювання цих понять.

Акцентовано увагу на статистиці військової злочинності останніх років. Вказано, що згідно з інформацією, розміщеною на офіційному сайті Державного бюро розслідування України (ДБР), лівова частина кримінальних проваджень, розслідуваних ДБР, припадає на військові злочини.

Підкреслено важливість питання внесення змін до національного законодавства, у т.ч. щодо забезпечення профілактичного спрямування, попередження правопорушень у військовій сфері.

Окреслено актуальні напрями протидії військовим кримінальним правопорушенням в Україні. Наголошено на тому, що ефективне забезпечення державної безпеки, захисту державного кордону України нівелюється через складну ситуацію з військовими кримінальними правопо-

рушеннями. Розглядається воєнна безпека України як об'єкт військового кримінального правопорушення, що вкрай важливо в умовах особливого періоду, збройного протистояння. Висловлюється позиція про доцільність системи військової юстиції, яку було ліквідовано рішеннями щодо реформування військової прокуратури та військових судів.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення, військова служба, воєнний злочин, особливий період, Верховний Суд, прокурор, Головна військова прокуратура.

Dragan O.V. Problem aspects of combating military criminal offenses in Ukraine

Summary

The doctrinal and normative approaches to the concept of «criminal offenses against the established order of military service» are analyzed in the article. Emphasis is placed on the decisions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine, which contain certain aspects of criminal law on this type of offense. Articles 401 to 435 of the Criminal Code of Ukraine are indicated and some provisions of them are interpreted as establishing liability for military criminal offenses.

The general and special features inherent in the concept of a military criminal offense are determined. The focus is on the subject of military criminal offenses. The qualifying feature of the composition of military criminal offenses – «in a special period» is examined. The case law, which contains an assessment of the subject of a military criminal offense, as well as the conditions of a special period is analyzed.

The peculiarities of the use of such terminology as military crime and *martial crime* in the legal literature are indicated. A retrospective of their formation is studied. The differences between national and international legal regulation of these concepts are given.

Emphasis is placed on statistics of military crimes in recent years. It is stated that according to the information posted on the official website of the State Bureau of Investigation of Ukraine (SBI), the vast majority of criminal proceedings investigated by the SBI are military crimes.

The importance of amending the national legislation, including providing of preventive direction, prevention of offenses in the military sphere is underlined.

The current directions of counteraction to military criminal offenses in Ukraine are outlined. It is emphasized that the effective provision of state security, protection of the state border of Ukraine is leveled due to the difficult situation with military criminal offenses. Military security of Ukraine is considered as an object of a military criminal offense, which is extremely important in the conditions of a special period of armed confrontation. The position on the expediency of the military justice system, which was eliminated by decisions as to reform of the military prosecutor's office and military courts is expressed.

Key words: military criminal offenses, military service, military crime, martial security.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.03.2021).
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
3. Розмежування понять воєнний та військовий злочин. *Український мілітарний квартал*. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/rozmezhuвання-ponyat-voyennyj-ta-vijskovyj-zlochyn/> (дата звернення 05.03.2021).
4. Карпенко М.І. Військові кримінальні правопорушення: питання теорії, законодавства і практики. Київ : ЗВО «Національна академія управління», 2019. 458 с.

5. Кількість засуджених за воєнні злочини становить близько 3,6%. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/pravo/2019/12/11/444594_kolichestvo_osuzhdennih_voennih.html (дата звернення: 05.03.2021).
6. Три роки позбавлення волі контрактнику за повторне ухилення від військової служби: вирок суду. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=292269 (дата звернення: 05.03.2021).
7. Постанова Верховного Суду від 31.05.2018 в справі №274/2299/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82599973> (дата звернення: 05.03.2021).
8. Понад 250 проваджень. ДБР відзвітувало про розслідування військових злочинів. URL: <https://suspilne.media/109857-ponad-250-provaden-dbr-vidzvituvalo-pro-rozsliduvanna-vijskovih-zlociniv/> (дата звернення: 05.03.2021).
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб» від 16.03.2017 №1952–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-19#Text> (дата звернення: 05.03.2021).
10. Закон України «Про оборону України» від 05.10.2000 № 2020 – III. *Відомості Верховної Ради України*, 2000, № 49. Ст. 420.
11. Указ Президента України «Про часткову мобілізацію» від 17.03.2014 № 303/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#> (дата звернення 05.03.2021).
12. Лист Голови Верховного Суду В. Данішевської на ім'я начальника Генерального штабу-Головнокомандувача Збройних сил України «Щодо визначення тривалості особливого періоду» від 13.07.2018 № 60-1543/0/2-18. URL: <https://docs.dtkt.ua/download/pdf/1077.5629.1> (дата звернення 05.03.2021).
13. Довідник із питань захисту в кримінальних справах (військові злочини). Київ. 2020. URL: https://legal100.org.ua/wpcontent/uploads/2020/11/Dovidnik_z_pitan_zahistu.pdf (дата звернення: 05.03.2021).
14. Вирок Донецького апеляційного суду від 06.12.2018 в справі № 221/6982/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78351737> (дата звернення: 05.03.2021).
15. Постанова Верховного Суду від 05.02.2019 в справі № 233/514/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79745329> (дата звернення: 05.03.2021).
16. Верховний Суд звільнив з-під варті трьох добровольців батальйону «Айдар». *Офіційний веб-сайт судової влади України*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/642659/> (дата звернення: 05.03.2021).
17. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12.02.2015 №194–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#Text> (дата звернення: 05.03.2021).
18. Протидія військовій злочинності на шляху зміцнення воєнної безпеки України. *Українське право*: Інформаційно-правовий портал. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/protydiya-viyskovi-y-zlochynnosti-na-shlyakhu-zmitsnennya-voyennoyi-bezpeky-ukrayiny/> (дата звернення: 05.03.2021).
19. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 05.03.2021).